Registered in Germany **Europa Revue Journal**
ISSN: 1862-6564 **Vol. 6 No. 7 (2026) Published July 15, 2026**

SCIENTIFIC AND THEORETICAL ANALYSIS OF THE INTEGRATION OF INTERNATIONAL STANDARDS ON THE RIGHT TO EDUCATION AND THE LEGISLATION OF UZBEKISTAN

Adilova Marjangul Elmuratovna
Lecturer at Karakalpak State University
Dauletbaeva Nurjayna Alisher qizi
Student of Karakalpak State University
nurjaynadauletbaeva@gmail.com

Abstract

This article provides a deep analysis of the emergence development stages and legal nature of the right to education which is an integral part of human rights. The research reveals the evolution and essence of the norms found in international legal instruments such as the Universal Declaration of Human Rights International Covenants and UN Conventions as well as the newly revised Constitution of the Republic of Uzbekistan and sector specific legislation through an article by article analysis.

Keywords

right to education international standards Constitution of Uzbekistan 4A concept legislative evolution inclusive education academic freedom status of educator synergy of norms.

ТАЪЛИМ ОЛИШ ҲУҚУҚИНИНГ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИ ИНТЕГРАЦИЯСИ ИЛМИЙ НАЗАРИЙ ТАҲЛИЛИ

Адилова Маржангул Елмуратовна
Қорақалпоқ давлат университети ўқитувчи
Даулетбаева Нуржайна Алишер қизи
Қорақалпоқ давлат университети талабаси
nurjaynadauletbaeva@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада инсон ҳуқуқларининг ажралмас қисми бўлган таълим олиш ҳуқуқининг вужудга келиши ҳамда ривожланиш босқичлари билан бирга унинг ҳуқуқий табиати чуқур таҳлил қилинади. Тадқиқот жараёнида халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар ҳисобланган Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси ва Халқаро пактлар ҳамда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти конвенциялари ўрганилди. Шунингдек янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда соҳавий қонунчилик тизимидаги нормаларнинг эволюцияси ва мазмун моҳияти очиб берилди.

Калит сўзлар: таълим олиш ҳуқуқи, халқаро стандартлар, Ўзбекистон Конституцияси, 4A концепцияси, қонунчилик эволюцияси, инклюзив таълим, академик эркинлик, педагог мақоми, нормалар синергияси

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИНТЕГРАЦИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ПРАВА НА ОБРАЗОВАНИЕ И ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УЗБЕКИСТАНА

Адилова Маржангул Элмуратовна

Преподаватель Каракалпакского государственного университета

Даулетбаева Нуржайна Алишер кызы

Студентка Каракалпакского государственного университета

nurjaynadauletbaeva@gmail.com

Аннотация: В данной статье глубоко анализируются возникновение этапы развития и правовая природа права на образование которое является неотъемлемой частью прав человека. В ходе исследования раскрываются эволюция и суть норм международных правовых документов Всеобщей декларации прав человека Международных пактов Конвенций ООН а также обновленной Конституции Республики Узбекистан и отраслевого законодательства в разрезе каждой статьи.

Ключевые слова: право на образование международные стандарты Конституция Узбекистана концепция 4A эволюция законодательства инклюзивное образование академическая свобода статус педагога синергия норм.

Таълим олиш ҳуқуқининг назарий ва концептуал асослари Инсон ҳуқуқларининг замонавий тизимида таълим олиш ҳуқуқи бошқа ҳуқуқларни кўпайтирувчи омил яъни мултипликатор ҳуқуқ сифатида баҳоланади. Чунки ушбу ҳуқуқ етарлича таъминланмасдан туриб шахснинг сайлаш ва сайланиш каби сиёсий ҳуқуқларини ёки муносиб меҳнат қилиш каби иқтисодий ва фуқаролик эркинликларини тўлақонли англаши ҳамда амалга ошириши мумкин эмас. Ҳуқуқшунослик назариясига кўра таълим ҳуқуқини тўлиқ таъминлаш учун давлатдан тўрт А концепциясига амал қилиш талаб этилади. Биринчидан мавжудлик мезони таълим муассасалари ва ўқув дастурларининг етарли миқдорда бўлишини англатади. Иккинчидан ҳаммабоплик мезони таълим инфратузилмасининг ҳеч қандай камситишларсиз барча учун очиқ бўлишини талаб қилади. Учинчидан мақбуллик мезони берилаётган таълим сифати ва мазмунининг халқаро стандартларга мос келишини билдиради. Тўртинчидан мослашувчанлик мезони таълим тизимининг жамият ва талабалар эҳтиёжларига қараб ўзгара олишини ифодалайди.

Халқаро стандартлар хронологияси ва моддалар таҳлили Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 1948 йилда қабул қилинган 26 моддаси учта муҳим банддан иборат бўлиб таълим ҳуқуқининг глобал пойдеворини яратди. Ушбу модданинг биринчи бандига биноан ҳар бир инсон таълим олиш ҳуқуқига эга бўлиб таълим лоақал бошланғич ва умумий босқичларда бепул бўлиши лозим ҳамда бошланғич таълим мажбурий бўлиши шарт. Мазкур норма давлатлар зиммасига жамият саводхонлигини таъминлаш бўйича мутлақ мажбурият юклади. Модданинг иккинчи банди эса таълимнинг бош мақсадини белгилаб у инсон шахсини ҳар томонлама камол топтиришга ва инсон ҳуқуқлари ҳамда асосий эркинликларига нисбатан ҳурматни кучайтиришга қаратилиши лозимлигини мустаҳкамлайди. Учинчи бандга кўра ота оналар ўз фарзандлари учун таълим турини танлашда устувор ҳуқуққа эга бўлиб бу норма давлатнинг мафкуравий монополиясини чеклашга хизмат қилади. Иқтисодий ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги 1966 йилги халқаро пакт давлатлар учун мажбурий юридик кучга эга ҳужжат ҳисобланади. Ушбу пактнинг 13 моддаси

иккинчи бандида бошланғич таълимни мажбурий ва бепул қилиш ҳамда ўрта таълимнинг турли шаклларини шу жумладан техник ва касб ҳунар таълимини ривожлантириб босқичма босқич бепул қилиш белгиланган. Шунингдек олий таълимни ҳар кимнинг қобилияти асосида ва барча имкониятларни ишга солиб босқичма босқич бепул қилиб бориш давлатларнинг халқаро мажбурияти сифатида мустаҳкамланган. БМТнинг 1989 йилда қабул қилинган Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциясининг 28 моддаси ҳам ушбу тизимни тўлдиради. Унга кўра давлатлар болалар учун таълим олишда тенг имкониятлар яратиши ва мактабни ташлаб кетувчилар сонини камайтириш чораларини кўриши шарт. Бундан ташқари мактаб интизоми боланинг инсоний қадр қимматини камситмайдиган усулларда таъминланиши талаб этилади.

Ўзбекистон Республикаси миллий қонунчилигидаги нормалар эволюцияси 2023 йилда қабул қилинган янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси халқаро ҳуқуқнинг юқоридаги барча императив ва мажбурий нормаларини ўз ичига олган. Конституциянинг 50 моддаси таълим олиш ҳуқуқини ва давлатнинг бу борадаги кафолатларини тўлиқ белгилаб беради. Ушбу моддага кўра ҳар ким таълим олиш ҳуқуқига эга бўлиб давлат бепул умумий ўрта таълим ва бошланғич профессионал таълим олишни кафолатлайди ҳамда умумий ўрта таълим мажбурий ҳисобланади. Бунинг ҳуқуқий таҳлили шуни кўрсатадики илгари фақат умумий ўрта таълим бепул бўлган бўлса янги нормага кўра ҳунар мактаблари яъни бошланғич профессионал таълим ҳам давлат ҳисобидан бепул бўлиши кафолатланди. Бу эса халқаро пактнинг 13 моддасини миллий ҳаётга татбиқ этишнинг ёрқин намунасидир. Шу билан бирга ушбу моддада инклюзив таълим кафолати ҳам акс этган. Унга кўра жисмоний ақлий руҳий ёки сенсор нуқсонлари бўлган болалар учун таълим ташкилотларида инклюзив таълим ташкил этилади. Бу норма давлатнинг имконияти чекланган шахсларни жамиятдан ажратмаслик ва уларга соғлом болалар билан тенг шароитда билим бериш мажбуриятини ифодалайди. Олий таълим кафолати бўйича эса фуқаролар давлат таълим ташкилотларида танлов асосида давлат грантлари ҳисобидан бепул олий маълумот олишга ҳақли

эканлиги белгиланиб бу орқали жамиятда ижтимоий адолат тамойили таъминланади. Конституциянинг 51-моддаси олий таълим муассасаларининг академик эркинлигига бағишланган. Унга мувофиқ давлат таълим ташкилотларининг академик эркинлиги ўз ўзини бошқариш ҳамда тадқиқотлар ўтказиш ва ўқитиш эркинлиги ҳуқуқи қонун билан кафолатланади. Бу норма соҳадаги энг катта демократик қадамлардан бири бўлиб олий таълим муассасаларига ўқув дастурларини мустақил белгилаш ва илмий тадқиқот йўналишларини эркин танлаш ҳуқуқини беради ҳамда таълим сифатини халқаро стандартларга яқинлаштиради. Конституциянинг 52-моддаси орқали педагог ходимларнинг мақоми конституциявий даражада ҳимоя қилинади. Унга кўра Ўзбекистон Республикасида ўқитувчининг меҳнати жамият ва давлатни ривожлантиришнинг асоси сифатида эътироф этилади ҳамда ўқитувчининг шаъни қадр қиммати ва ижтимоий мақомини ҳимоя қилиш давлатнинг мажбурияти ҳисобланади. Ушбу ўқитувчилик касбини бош қомус даражасида ҳимоя қилиш дунё қонунчилик амалиётида камдан кам кузатиладиган ижобий ҳолатдир. Бу норма ўқитувчиларни мажбурий меҳнатга ва ўз касбига алоқадор бўлмаган ишларга жалб этишни тақиқлаш ҳамда уларнинг моддий таъминотини яхшилашнинг бош ҳуқуқий кафолати бўлиб хизмат қилади. Конституциявий нормалар 2020-йилда қабул қилинган Таълим тўғрисидаги қонунда янада деталлаштирилиб унинг ижро механизмлари кўрсатилган. Қонуннинг 5-моддасида таълим соҳасида тенг ҳуқуқлилик тамойили белгиланган бўлиб унга кўра жинси ирқи миллати тили дини ижтимоий келиб чиқиши эътиқоди ҳамда шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар ҳамманинг таълим олишда тенг ҳуқуқлари таъминланади. Қонуннинг 9-моддасида эса умумий ўрта ва ўрта махсус таълим тизими тартибга солиниб мактаб таълими 11 йиллик узлуксиз жараён эканлиги ҳамда мактабгача таълим ёшидаги болалар учун мажбурий бир йиллик тайёрлов тизими мустаҳкамланган. Шунингдек ушбу қонун орқали миллий қонунчиликда илк бор янги таълим шакллари қонунийлаштирилди. Эндиликда талабанинг ҳам ўқиб ҳам корхонада ишлашини назарда тутувчи дуал таълим рақамли технологиялар орқали амалга оширилувчи масофавий таълим ва

мустақил ўқиб имтиҳон топшириш тизими ҳисобланган экстернат шакллари қонуний асосга эга бўлди.

Халқаро ва миллий нормаларнинг тўлиқ синергияси Ушбу бўлимда халқаро шартномалар ва миллий қонунчиликнинг ўзаро мутаносиблигини кўришимиз мумкин. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 26 моддасида бепул бошланғич таълим белгиланган бўлса Ўзбекистон Конституциясининг 50-моддаси бу кафолатни янада кенгайтириб бепул умумий ўрта таълимни мустаҳкамлайди. Бунинг амалий механизми сифатида давлат бюджетдан мактабларни молиялаштиради ҳамда дарсликлар ва мактаб инфратузилмасини бепул етказиб беради. Иқтисодий ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 13-моддасида техник ва профессионал таълимни ривожлантириш талаб этилган бўлса Ўзбекистон Конституциясининг 50-моддаси бепул бошланғич профессионал таълимни кафолатлайди. Бунинг натижасида мактабдан кейинги касб ҳунар мактаблари ва техникумларда бепул ўқиш тизими яратилди. Бола ҳуқуқлари конвенциясининг 28-моддасида бола қадр қимматини ҳимоялаш белгиланган бўлса миллий қонунчиликда бу қоида Конституциянинг 52-моддаси ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс нормалари орқали ўқитувчи ва ўқувчи ҳуқуқлари ҳимояси шаклида акс этган. Амалиётда эса мактабларда жисмоний ёки руҳий зўравонлик яъни буллинг ҳолатлари тақиқланади ва педагогик этика қоидалари қатъий назорат қилинади.

Инсоннинг таълим олиш ҳуқуқининг халқаро ва миллий ҳуқуқий трансформацияси шуни кўрсатадики Ўзбекистон Республикаси таълим соҳасида фақат декларатив яъни эълон қилинган ҳуқуқларни эмас балки императив ва ижроси мажбурий бўлган реал ҳуқуқий механизмларни яратди. Янги таҳрирдаги Конституция таълим ҳуқуқини ижтимоий давлат тамойилининг бош мезони сифатида мустаҳкамлади. Эндиликдаги асосий вазифа эса мазкур конституциявий ва халқаро нормаларнинг чекка ҳудудларда ҳам бир хилда ишлашини таъминлаш билан бирга таълим сифати устидан жамоатчилик назоратини янада кучайтиришдан иборатдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 30.04.2023 https://lex.uz/docs/6445145
2. «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси» БМТ Бош Ассамблеясининг резолюцияси 10.12.1948 https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml
3. «Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт» БМТ Бош Ассамблеясининг резолюцияси 16.12.1966 https://lex.uz/docs/2640925
4. «Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция» БМТ Бош Ассамблеяси томонидан қабул қилинган 20.11.1989 https://lex.uz/docs/2638415
5. «Таълим тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни 23.09.2020 https://lex.uz/docs/5013007
6. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси 22.09.1994 https://lex.uz/docs/97664